

УДК 821.162.3'06.02 "Devětsil"

ЧЕСЬКИЙ ПОЕТИЗМ У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Надія БРИЛИНСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра слов'янської філології,
бул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
тел. (0038 032) 239 47 70, e-mail: foxglovebryl@yahoo.com*

У статті розглянуто особливості питома чеського літературного напрямку – поетизму. Прослідковано віхи його зародження, головні тези теоретиків напрямку та ранню творчість найяскравіших представників поетизму – Вітєслава Незвала та Ярослава Сейферта.

Ключові слова: поетизм, літературний напрям, "Devětsil", пролетарське мистецтво, дадаїзм, "нове епікурейство".

Про таке явище, як чеський поетизм, не можливо сказати, що виникло воно осторонь від інших напрямів модернізму у Європі. Водночас не можливо заперечувати і той факт, що поетизм має дуже індивідуальні риси. Передусім, ми можемо доволі точно вказати дату його виникнення: 5 жовтня 1920 року молодий чеський письменник і лікар Владіслав Ванчура заснував у Празі мистецьке об'єднання "Devětsil". Поміж засновників цього угруповання були поет Ярослав Сейферт, чудовий живописець Франтішек Музіка та літературознавець і критик Карел Тейге. За декілька років до групи приєдналися письменники Константін Бібл та Вітєслав Незвал. Одночасно приєднується до "Devětsilu" як до організації революційно спрямованих молодих митців Їржі Волькер. Його лекція на тему "Пролетарське мистецтво" власне і стала одним із маніфестів поетизму, укладеним разом із іншими представниками напрямку – К. Тейге, Я. Сейфертом, В. Незвалом. Саме Незвал у 1923 році вперше дав визначення терміна "поетизм" і сформулював художні вимоги його засновників, як-от: поезія повинна повернутись до звичайних читачів, привернути увагу мас; попереднє творче покоління перетворило поезію у заняття для обраних, а прибічники поетизму вирішили знову зацікавити читача за допомогою гумору, фантазії, здатності дивитися на світ очима дитини.

Ще в збірнику "Devětsil" (1922) було зроблено програмний вступ за допомогою невідомого, укладеного Тейге і Сейфертом есе "Nové proletařské umění". Тут поетизм протиставлений кубістсько-футуристському індивідуалізму. Ознакою нового мистецтва є колективність і "народність, яка вимагає зрозумілості і цікавості". Але в іншій статті збірника "Devětsil" – "Umění dnes a zítra" – Карел Тейге сформулював погляди, котрі сповістили про початок розрізнення між поетизмом та програмою пролетарського мистецтва. І вже 1924 року Тейге публікує в часописі "Host" статтю "Poetismus", у якій відкрито відмежовується від пролетарського мистецтва і формулює нову програму. Тут поетизм постає як "нове епікурейство", що є мистецтвом життя і вміння насолоджуватись життям. Тейге стверджує, що у мистецтві не може більше бути професіоналізму.

Мистецтво є “дар або гра без обов’язків і наслідків”, воно має “перетворити життя у прекрасну веселу фабрику”, має на меті пробудити чуттєвість глядача за допомогою споглядання сучасного світу. Новий курс не втратив революційного звучання, але він більше нагадував не образ дійсного стану речей у мистецтві, а образ стану речей у майбутньому. Поетизм мав на меті будувати людське щастя, навчити людину радіти світові, звільнити її творчі здібності, пробудити її чутливість. Народність у новому розумінні К. Тейге ототожнюється з народною цікавістю, яка знаходить свою радість в цирку, концертних залах, у спорті, в кіно. Новаторство мистецтва бачилось в експерименті, що руйнує старі форми і створює нові.

Поряд із теоретичною програмою К. Тейге справжньою подією у поетизмі була творча практика В. Незвала. Його поема “Podivuhodný kouzelník” вже в 1922 році (також у збірнику “Devětsil”) була маніфестом поетичної індивідуальності, яка своєю уявою, фантазією, методом довільного зв’язку уявлень з підсвідомими виявами та фантастичними елементами, а також радісним епікурейським сприйняттям життя збіглася з програмою молодого авангардного напрямку і стала його найвиразнішим представником.

Внесок своєї творчої роботи, без якої поетизм фактично і не існував би, Незвал підкріплює і теоретичними працями, такими як “Paprůšek na motocyklu” і “Karka ikoustu”. Остання стаття вийшла разом із “Manifestem poetismu” Тейге в 1928 році у 9-му номері “ReD” як “Manifesty poetismu”. Тут Тейге в період, коли поетизм звершив своє початкове завдання, відтворює процес післявоєнного розвитку мистецтва і вносить поетизм у його контекст. Теоретик зазначає спорідненість поетизму з “проклятими поетами”, тобто з “чистою поезією” – нетенденційною, недидактичною, точно відмежованою від філософії, побожності, моралі, політики й історіографії; він вказує на бодлерівський взаємозв’язок між чуттями, нагадує про експеримент зі словом Малларме, його звучанням та звуковим складом, про “звільнені слова” футуризму Марінетті, про дадаїзм, про Аполінерову “відкриту систему” вірша.

Через маніфест Тейге і Незвала поетизм визначено як реакцію на односторонність пролетарської поезії, зокрема на її агітаційні функції, на її раціоналізм та неіндивідуальність. Поетизм навпаки підкреслює чуттєву, емоційну, креативну сторону людської натури і мистецтва, намагається розвинути ті риси, які оминуло пролетарське мистецтво. Разом з тим, з поезії необхідно було вилучити всі ідеологічні елементи, поетизм мав очистити її від ідеології і відкинути всі позаестетичні значення, мав знехтувати раціональними елементами та абсолютизувати ірраціональні й чуттєві. Поетизм протиставив моралізаторській дійсності “нове епікурейство”, що відображалось у сенсуалістичному ставленні до життя, легковажній грі з уявленнями і словами, безупинній радості.

У цій програмі було розкрито не лише теоретичний пошук нових шляхів чи реалізацію індивідуальних творчих виявів, але і нюанси тогочасного літературного процесу взагалі. Безперечно, поетисти мали рацію, вважаючи, що поезія, бажаючи розкрити людину сповна, повинна відображати не лише її соціальний розвиток, а головню наголошувати на емоціональній, чуттєвій сфері, на фантазії. Таке відмежування поетизму від суспільної проблематики, зосередженість на ділянці чистої поезії викликали критику з боку С. К. Неймана, А. М. Піші, а згодом і Б. Вацлавка. Ф. Кс. Шальда у своєму есе “O poetismu” дає цілком схвальну оцінку новітнього мистецького напрямку, але чітко вказує на недоліки концепції. Він пише: “Поетизм, який відкидає у поезії чуття і розум, апелює до творчої уяви, образності: стверджує всі її права, але тут же вимагає від неї віддачі, значно більшої за звичайну, якою були задоволені давніші теорії. У цьому я бачу його плюс: креативності поетичній і виключно поетичній він сприяв значно більше, ніж всі попередні теорії. Я кажу “теорія”, хоча і знаю, що поетизм не хоче бути напрямом, ані естетичним методом, однак – “modus vivendi”, “духовною та моральною гігієною”,

“подразником життя” і, врешті, життям. У тому – єдина помилка пана Тейге. Це прирівнювання життя до мистецтва, це заперечення поезії як мистецтва – майже справжнісінький романтизм, той романтизм, який пан Тейге так наполегливо ганить (“Романтичні митці – дефектні індивіди”). Життя ніколи не може бути критерієм, а тому і не може бути стандартом, адже воно є суто аморфним, цілком індивідуальним досвідом, а тому у свої сутності – незбагненим. Через це жодна поезія, і та, що свої вимоги найбільше спростила і зменшила, не зможе обійтись без методу. Та той, хто сказав “метод” – сказав це свідомо. Життя завжди буде лишень матеріалом для творчості і поезії, творчість і поезія ніколи не будуть без стилю; як завгодно, та навіть той, хто проголошує як вимогу цілковиту відсутність стилю, вже цим мимохіть стилізує... Тому поетизм став проти волі Тейге напрямом і естетичним методом, а в нижчих сферах – навіть девізом” (*пер.* – Н.Б.) [6: 197]. Літературознавець наголошує, що “порвати” з традицією неможливо і неможливо створити мистецтво, яке було б над іншими напрямками мистецтва і само не було напрямом. Водночас Шальда стає на захист поетизму, він вважає його цілком повнокровним і життєздатним виявом модернізму в чеському мистецтві і наголошує на тому, що розпізнати вартісність поетизму можливо лише через твори митців, які перебували під його прямим чи непрямым впливом.

Справді, чимало чеських митців, які невдовзі стали найбільш помітними постатями чеської поезії ХХ століття, “вийшли” із поетизму. Такі поети, як В. Незвал, К. Бібл, Ф. Галас, В. Голан, Я. Сейферт, В. Завада – усі вони відчули на собі сильний чи трохи слабший вплив “нового епікурейства”. Ф. Кс. Шальда влучно підкреслює те, що поетизм дав поштовх багатьом митцям за допомогою особливого конкретизованого методу. І справді, результати методики поетизму були добрі: вірші, написані поетистами – легкі і красиві, досконалої форми.

Найпоєслідовніший поетист, В. Незвал видав дивовижну збірку – “Pantomima”(1924), до якої увійшла поема “Podivuhodný kouzelník”. Ця збірка стала найвидатнішим виявом поетизму у його найбільш довершеній формі. У 1934 році В. Незвал стає одним із послідовників сюрреалізму. Що ж до Я. Сейферта, який був одним із засновників поетизму, його дебютна збірка “Město v slzách” (1921) доволі далека від поетистичної манери. То був ліричний початок поета, який, будучи людиною природи, опиняється у великому місті. Він боїться цивілізації і всього, що з нею пов’язане. Ця і наступна збірка – “Samá láska” (1923) – більше переважають на сторону пролетарської поезії, хоча в останній вже помітне прихильніше ставлення до міста і новітніх винаходів. І переходячи до третьої збірки поезій – “Na vlnách T.S.F.” (1925), – ми побачимо очевидне перетворення митця. Тут постає Сейферт-поетист. Сама назва збірки говорить про значні зміни в його світосприйнятті. Перед нами художник, який прагне далеких подорожей, нових відкриттів, він спраглий екзотики світу, якого він ще не бачив. Поет по-новому бачить речі, які здавались такими простими і зрозумілими під його наївним світосприйняттям у попередніх збірках. Він немов створює для речей іншу дійсність, де вони здаються більш реальними. Тут власне і з’являється експеримент, тут з’являється повнота життя, притаманна поетизму, гра з формою і контекстом, образні асоціації. “Ну ж бо, нова поезія може виникнути тільки тоді, коли поет створює новий часопростір, що наче неймовірний вир сил, до якого автор вміщує свій переплавлений світ – як вищу дійсність. Творити новий часопростір тим, що заповнюєш його щонайбільш вибуховим життям – ось це і є т. зв. автономне завдання поезії” (*пер.* – Н. Б.) – так говорить про поезію Я. Сейферта з третьої збірки Ф. Кс. Шальда [6: 152]. Також критик порівнює дійсність, створену поетом, із кінофільмом, з калейдоскопом, який демонструє читачеві поезію світу, але поезію у всіх повсякденних речах. В цьому і є справжня поетична цінність таких віршів,

як “Marseille”, “Moře”, “Má Itálie”, “Odjezd lodi”. Поет бавиться із довільними асоціаціями, і ця гра робить його поезію легкою і красивою – саме такою, як бачили її поетисти:

Nasadil jsem si krásné brýle,
které mne moudrým nečiní.
Jíte rád mandle? Tyto chvíle
jsou hořkou mandlí loučení.
Sbohem ty lodi, krásná lodi,
vlny jak strmé stráně jsou,
a lodivodi mořem tě vodí
jak pastýř ovečku s rolničkou.
Ztratil jsem knoflíček od svého límce,
nemohu dneska odjetí,
řekněte laskavě mé krasotince,
ať už mi nechodí naproti.

Безперечно, збірка “Na vlnách T.S.F.” стала справжнім творчим дебютом для Я. Сейферта – яскравим і достойним. Вона розкрила перед читачем надзвичайного поета, за творчим розвитком якого варто було спостерігати. Адже вже у 1926 році виходить четверта збірка поета за назвою “Slavík zpívá špatně”, де настрої митця змінюються: медитативна поезія, сповнена світлого песимізму, домінує над поетистичною манерою. У поезії цієї збірки чимало екзотичних образів, але звучить вона вже не так життєрадісно:

S kým osamět, s kým zůstat sám
a civět nad propastí?
A plakat? Zaplakal jednou starý Abraham
a anděl vzlétl v hermelínovém plášti.

Já nevím, kde je sever, kompas lže
a všechny dívky lžou.
Běž na rozcestí, sloup ti ukáže
tři cesty najednou.

Z účesu židovek vlá silný pach,
to léčí komety.
Mé oči krouží v samých elipsách,
jež nejsou viděti.

Zapomněli jsme na musy,
ty křidel nemají.
Mít za milenky medusy, ach medusy,
jež žhavě libají.

Z korálů berli a pak jít,
kde vládnou sepie,
velrybí mléko okusit,
až ti je někdo nalije.
Adieu, adieu, adieu!

Поетизм зіграв важливу роль у творенні літературного процесу в Чехословаччині першої половини ХХ ст. Цей мистецький напрям був надзвичайно привабливий для молодих митців. Він пропонував нові рішення, він пропонував нове мистецтво – новий спосіб життя. Головною заслугою поетизму було те, що концепція цього напрямку стимулювала зацікавлених художників до творчого розвитку. Дуже влучно ці особливості

поетизму охарактеризував теоретик літератури Бердржіх Вацлавек: “Поетизм був, з одного боку, довершенням поезії і мистецтва, а з іншого – виходив далеко за межі сфери мистецтва та проголошував відхід від мистецтва взагалі. Всередині мистецтва він був революцією духу, а головню – творчості. Він виконав і функції дадаїзму, який у нас не прийнявся, на противагу дадаїстичній релятивності він натомість поставив сферу поезії, звертаючись у житті до принципів конструктивізму. З дадаїстичного вивільнення і відсутності дисципліни поетизм переродився врешті в елементарну поетичну творчість” (пер. – *Н. Б.*) [9: 273].

Участь Ярослава Сейферта у творенні концепції поетизму дала йому необхідний поштовх на шляху творчої еволюції. “Поетистичний” період для поета тривав не довго, як і для інших молодих митців, що опинилися під впливом “нового епікурейства”. Згодом Я. Сейферт у своїй творчості схилився до екзистенційних мотивів, і більш ніколи не був прибічником якогось літературного напрямку. Що ж до В. Незвала, у першій половині тридцятих років цей обдарований поет став зачинателем сюрреалістичної манери у чеській літературі. Його збірки “Žena v množném čísle” (1936), “Absolutní hrobař” (1937), “Praha s prsty deště” (1936) і досі – серед найкращих зразків сюрреалістичної поезії. Однак це – лише невелика частка того, що вдалося написати Незвалові протягом життя, адже поет був вічним експериментатором, і, на відміну від Я. Сейферта, залишився справжнім поетистом – як у творчості, так і у житті.

-
1. *Baluch J.* Poetizmus. Propozycja czechkiej awangardy lat dwudziestych. Wrocław, 1969.
 2. *Dějiny české literatury / Red. J. Mukařovský.* Praha, 1959.
 3. *Hrabak J.* Studie o českém verši. Praha: Stát. Ped. Nakl., 1959.
 4. *Nezval V.* Moderní básnické směry. Praha: Československý spisovatel, 1984.
 5. *Nezval V.* Papoušek na motocyklu čili o řemesle básnickém // Host III, červenec 1924. S. 200–223.
 6. *Šalda F. X.* O nejmladší poesii české // Studie z české literatury. Praha, 1985.
 7. *Šalda F. X.* O poetismu // Studie z české literatury. Praha, 1985.
 8. *Teige K.* Poetismus // Host III, červenec 1924. S. 197–204.
 9. *Václavek B.* Slovo o poetismu // Literární studie a podobizny. Praha: Československý spisovatel, 1962.

CZECH POETISM IN THE CONTEXT OF LITERARY PROCESS IN CZECHOSLOVAKIA IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Nadiya BRYLYNS'KA

*The Ivan Franko National University in Lviv,
The Department of Slavic Philology,
Universytetska st., 1, 79000 Lviv, Ukraine
tel. (0038 032) 239 47 70, e-mail: foxlovebryl@yahoo.com*

The article highlights the main features of specific Czech literary school – Poetism. We retrace here stakes of its originating, the main theses of school's theorists and early creative work of the most vivid representatives of Poetism – Vítězslav Nezval and Jaroslav Seifert.

Key words: Poetism, literary school, “Devětsil”, proletarian art, Dadaism, “new epicurean”.

**ЧЕШСКИЙ ПОЭТИЗМ В КОНТЕКСТЕ
ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕССА В ЧЕХОСЛОВАКИИ
В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА**

Надя БРЫЛЫНСЬКА

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
Кафедра славянской филологии,
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина
тел. (0038 032) 239 47 70, e-mail: foxglovebryl@yahoo.com*

В статье рассматриваются особенности исконно чешского литературного направления – поэтизма. Отслежены вехи его зарождения, главные тезисы теоретиков направления и раннее творчество самых ярких представителей поэтизма – Витезслава Нэзвала и Ярослава Сейферта.

Ключевые слова: поэтизм, литературное направление, “Devětsil”, пролетарское искусство, дадаизм, “новое эпикурейство”.

Стаття надійшла до редколегії: 25.11.2008

Прийнята до друку: 25.12.2008